

Ключевые слова: ідентичність, ідентифікація, релігійна ідентичність, декларована ідентичність, екзистенціальна ідентичність.

Babosov E. M. Peculiarities of formation of religious identity in contemporary Belarus

Here given definition of the essence of religious identity of a personality, who aims in one's behavior religious ideas and values. Method of "concentric circles" is productively used in the study of religious identity. This very method means movement of the thought from the circle of supernatural, divine, biblical towards the centre. The centre is represented by a personality, which is identified in religious sense, and a principle of "subsidiary", asserting simultaneous existence of incompatible – divine and human.

Here distinguished declared religious identity and existential religious identity. It is shown that religious identification is multiply pulsatory, many-level, many-layer and many-component social and spiritual-religious phenomenon. The basic peculiarity of formation of religious identity in contemporary Belarus is in sharp difference in declaring personality oneself as a believer and one's everyday practices, displayed in religious ceremonies.

Religious identity has a well-defined procedural character. This processuality is mostly determined by some changes in the economic, political, social and cultural situation in the country, organically interacts with ethno-national and civic identities, as well as with faith-based features of a particular religion.

Key words: identity, identification, religious identity, declared identity, existential.

Стаття надійшла до редакції 15. 07. 2013 р.

Прийнято до друку 01. 11. 2013 р.

протоколом № 3

Рецензент – д. соц. н., професор Кононов І. Ф.

УДК 316.422: 130.2 (520)

С. В. Гераськов

**«МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ»: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯПОНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМІРАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Постановка проблеми. Теоретичне і практичне значення проблеми ідентичності сьогодні посилюється внаслідок глобального переосмислення цінностей, прагматичності світоглядних орієнтацій людей, а також постійних трансформацій традиційних форм життєвого

укладу водночас на індивідуальному та колективному рівнях. За таких умов необхідним стає усвідомлення та аналіз механізмів, що детермінують ідентичність, формуючи її як ззовні, так і зсередини.

Руйнування попередніх ідентичностей потребує формування нових, співвідносних з глобалізаційними викликами. Як зауважує С. Куцепал, ідентичність «ніколи не може бути чимось сталим та завершеним, це процес створення нового простору для буття особистості, яка завжди існує в умовах недостатнього рівня самоусвідомлення, а тому прагне до все нових вчинків, які вважає уреальненням особистої ідентичності» [1, с. 14]. Процеси розмивання традиційного, з одного боку, і пошуку нового – з іншого, нерідко відроджують, здавалося б, давно минулі ідентичності, формують ідентичності «спротиву» (М. Кастельс), породжуючи різноманітні форми причетності до структурованого життя, які намагаються щось протиставити ситуації невизначеності й ризику, що несе з собою глобалізація.

Сучасна Японія є повноправним членом західної спільноти, залишаючись при цьому частиною азійського світу. У такій ситуації цікавим постає питання про японську ідентичність і пов'язані з цим наслідки. Спосіб, у який японським суспільством розв'язується проблема самоідентифікації, потребує відповідного наукового студіювання та належного аналізу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Очевидно, що вже є усталеними певні підходи щодо особистісної, соціальної, національної і культурної ідентичності японців. Як приклади можна навести наукові праці В. Алпатова, М. Герасімової, Т. Гуревич, Е. Молодякової, Р. Міллера, Дж. Стоквіна та ін.

Самі японці багато пишуть з проблеми власної ідентичності (роботи Ц. Акаха, Й. Карібе, М. Катакура, Й. Сугімото, Е. Хамагуті тощо), і слово «identity» міцно укорінилося в японській мові. Однак, як говориться в японському прислів'ї, «біля схилу маяка затемно» (*дайто мото курасі*), тобто справжній стан видно здалеку, а самооцінка часом призводить до самообману.

Тим не менше, питання про трансформацію японської ідентичності в контексті глобалізаційних впливів не є достатньо дослідженим, існують лише поодинокі розвідки, на зразок Р. Ватанабе [2] та С. Чугрова [3]. Відтак мета нашого дослідження полягає у розкритті трансформації ідентичності сучасних японців крізь призму глобалізації. При цьому під ідентичністю буде розумітися сукупність уявлень тієї чи іншої групи про своє місце в світі, насамперед на основі співвіднесення зі «значущими іншими» (constituent others) у рамках бінарної опозиції «ми/вони» [4, с. 83]. Іншими словами, ідентичність поставатиме як онтологічна визначеність (особистості, групи, соціосистеми), що виявляється під час взаємодії з певною «інакшістю».

Виклад основного матеріалу. Структурними елементами ідентичності є самоідентифікація (віднесення себе до певної спільноти), уявлення про свою групу – образ «Ми» й інтереси, що пов'язують емоційно забарвлене ставлення до такого роду образів з поведінкою людей і груп. Подвійність процесів самоідентифікації японців, що сьогодні належать як Сходу, так і Заходу, змушує їх замислюватися над власною ідентичністю та переосмислювати її. Щоразу це відбувалося в періоди поширення інших ціннісних систем та їх впливу на традиційні нормативні системи японців, спонукаючи їх визначати, хто є «Ми», а хто – «Вони». Кожна з подібних інтернаціоналізацій Японії (у добу Мейдзі, в період американської окупації, у наш час під впливом глобалізації) супроводжувалася потужною інформаційно-ціннісною хвилею. І все ж у масовій свідомості японців збереглися базові смисложиттєві «скріпки», що мають глибокі соціокультурні й архетипові підвалини, які загалом утворюють сучасну японську ідентичність.

Останнім часом зростає множинність ідентичностей, виникають нові рівні «ідентифікаційної матрьошки» (наприклад, мешканець Токіо – японець – хто ще?). Відомий дослідник Ц. Акаха вважає, що у Японії є три ідентичності, що фундуються на націоналізмі, регіоналізмі та глобалізмі [5]. Більшість японців, природно, асоціюють себе з культурно-цивілізаційною спільнотою, але глобалізація неминуче ущільнює взаємозв'язки та переплетення культур.

Одним із базових сценаріїв глобалізації сучасного світу є глокалізація (примітно, що термін *global+local* було введено керівником корпорації «Sony» А. Моріта) – синтез модернізації локальних культур з досягненнями глобальної мультикультурної цивілізації. Японія стала яскравим прикладом успішної версії глокалізації. За соціально-політичним устроєм вона не надто відрізняється від західних країн і цілком може вважатися однією з них. Однак зрозуміло, що японці по-іншому ставляться до своєї ідентичності внаслідок вищезначених історичних причин. Навіть якщо не перебільшувати визнану специфіку японських традицій, Японія певним чином протиставлена Європі як джерелу модерна і постмодерна. При цьому часто трапляються сентенції про занепад японської культури, твердження про те, що у Японії, де національну ідентичність намагаються ототожнити із західною, процес поширення егоїзму та нігілізму вже неможливо зупинити [2, с. 42]. Між тим, як зазначає політолог Й. Накамото, незважаючи на запозичення багатьох західних цінностей, в системі пріоритетів японської дипломатії все ще наявна схильність оперувати етичними нормами у міжнародних відносинах [Цит. за: 3, с. 80].

Отже, сучасна Японія демонструє симбіоз західної політичної та східної конфуціянсько-буддистської ідентичності. При всій еклектичності подібного явища не виникає глибоких розбіжностей всередині цього комплексу. Подібне гармонійне поєднання традицій та інновацій в японській науці отримало назву *дзассюсей* (гібридність).

Високий рівень здатності гібридизації, по-перше, спричинено тим, що японська свідомість здатна трансформувати й пристосувати запозичення настільки ефективно, що вони приймаються як щось органічне і типове. По-друге, специфіка японської традиції полягає в тому, що «сприйняття нового ніколи не вимагало концептуальної перебудови свідомості, ніколи не виникало питання примусової заміни старого новим, запозичення асимілювалося, доповнюючи автохтонну синтоїстську культуру Японії...» [6].

Стрімке запозичення надбань масової культури японським соціумом, глобалізація комунікацій мали б спричинити розмивання національних традицій. Насправді ж спроби вестернізувати японське суспільство ззовні викликають його звернення до найглибших рівнів національної свідомості та зміцнення далекосхідного коріння національної ідентичності. Як відомо, остання пролягає у архетипах мислення нації, які є значно сильнішими та потужнішими за аргументи поп-культури. Як історичний приклад цивілізаційно-культурної реакції на західні впливи можна навести рух *кокусуй ходзон* («збереження національної сутності»), що виник у 80-ті роки XIX ст.

Минули ті часи, коли японці усіяко намагалися акцентувати свою прихильність до західних стандартів, за якою часом було приховано певну культурну неповноцінність, що виражалась у «євроудаванні» (*Euro-aping*). Звичайно, політична (і багато в чому культурна) орієнтація на США залишається непохитною; дружні почуття до США протягом останніх десятиліть незмінно демонструють близько 75% опитаних [7]. Але ця близькість час від часу зазнає випробувань на міцність. Наприклад, дослідник Й. Карібе рішуче стверджує у своїй дисертації: «Західним людям, що продали душу дияволу, невідома межа у прагненні задовольнити власні потреби. Західна цивілізація у надлишку наділена небезпечними рисами, що загрожують смертю всім людям, втягненим у її вир...» [8, с. 87].

На противагу західному впливу японці зараз підкреслено починають визнавати свої іманентні зв'язки з Азією. У процесах японської самоідентифікації азійська складова виявляє тенденцію до наростання. З іншого боку, не так давно минуло захоплення теорією ніхондзінрон, що декларувала унікальність японської нації, виділяючи Японію як самостійну цивілізацію. Як відомо, С. Гантінгтон також виокремлював японську цивілізацію з-поміж інших як самостійну й самодостатню [9]. Така класифікація викликала питання у багатьох дослідників, і зараз треба визнати, що подібний дискурс радше перетворився на міф про японську унікальність. Однак навіть якщо визнавати Японію самостійною цивілізацією, її обов'язково слід корелювати зі східноазійською та глобальною цивілізаціями, враховуючи велику кількість точок перетину.

Трансформації ідентичності сучасних японців можна чітко відстежувати на прикладі співвідношення індивідуалізму й колективізму.

Останнім часом, як свідчать соціологічні дослідження, значна частина суспільства стурбована питанням, чи не порушить «індивідуалізація багатьох особистостей» суспільну гармонію в цілому [10, с. 248].

Людина західної цивілізації є «людиною, що сумнівається». Звідси випливає не лише потреба у різноманітних доказах. З одного боку, це стимулювало розвиток науки, а з іншого – викликало недовіру до себе і до навколишнього світу. Суспільство, в якому поширені такі настрої, мало б дійти до саморуйнації, але, як свідчить історія, суспільства, що сформувались у полі західної цивілізації, успішно існують і прогресують, оскільки монотеїстична ідея єдиного Бога відіграє інтеграційну роль.

Проте подібне усвідомлення кожною людиною самої себе призводить до того, що сім'я як «релігійна одиниця» втрачає своє значення, кожен член сім'ї вірує у свій спосіб і пов'язаний з Богом у першу чергу особистими зв'язками. В Японії ж кожна сім'я, за сінтоським звичаєм, вшановує своїх пращурів і має своїх небесних заступників, а тому функціонує і як релігійна одиниця. Щоправда, якщо в ідейно-релігійному відношенні японська сім'я постає як одне ціле, то в суспільному та діловому житті принцип сімейності діє набагато слабше.

Неминуче останнім часом взаємопроникнення та знайомство з особливостями мислення представників інших культур зумовило появу нового погляду на себе і бажання продемонструвати своє «я» світові. Проте, як пише професор Каваї Хаяо, «японці не враховують, що на Заході індивідуальність в людині розвивається в рамках християнства, тоді як в Японії прагнення виразити власну індивідуальність детерміноване новомодними ідеями. Воно не має серйозних підстав і, в своїй основі, відрізняється від того розуміння людської індивідуальності, що існує на Заході. Це – спотворений індивідуалізм (*ібіцу на кодзінсюгі*), через який захиталися моральні цінності японців. У минулі часи японці жили, керуючись правилом: все пов'язане зі мною, і я живу в цій загальній взаємопов'язаності. Таким було розуміння себе і світу. В підсвідомості на генетичному рівні це і зараз є у японців, а тому спроба «переробити себе за західним зразком» не дає позитивних наслідків» [11, с. 55]. Дійсно, модна для сучасної Японії орієнтація на виявлення власної індивідуальності призводить до певного напруження у людських стосунках, а також штучності у створенні власного іміджу.

Японське відчуття гомогенності, приналежності до єдиної національної спільноти, міцно укорінене в підсвідомості кожного японця і упродовж тривалого часу є їхнім фундаментальним життєвим орієнтиром, запорукою непохитності принципів японського колективізму. Цінність культури колективізму залишалася невід'ємною частиною буття японця. Мало того, це було і є головною ознакою так званої японськості [Цит. за: 12, с. 111]. Сьогодні всіляко заохочується пом'якшення соціальних порядків у межах позірного самовираження особистості. Сучасні молодіжні субкультури становлять сукупність

напрочуд різнорідних елементів порівняно з традиційною японською культурою. Але чи може ця тенденція претендувати на початок нової японськості, яка є більш гнучкою та менш колективістською? Це можна розглядати як імовірний наслідок тривалої відкритості Японії світу загалом, чого Японія ще не переживала так довго і з такою інтенсивністю. Можна також звертати увагу на вияви іншої культурної риси Японії – здатності до швидкої прагматичної адаптації.

Твердження С. К'єркегора про те, що «...із визначенням людиною ставлення до себе як до особистості визначається її ставлення до інших людей...» [13], яскраво ілюструє, яким чином відбувається процес самоактуалізації особистості, власне у площині міжлюдських стосунків, задля реалізації яких особистість має посідати належне їй місце. Японська особистість орієнтується саме на міжлюдські стосунки, тоді як євро-американська – на індивідуальну автономність. Б. Кімура звертається до того, що формування цих стосунків неможливе за відсутності відмінностей між людьми і саме індивідуальне уможлиблює існування таких зв'язків [13].

До колективного портрету японців додаються характерні риси завдяки соціологічним опитуванням. Відповідаючи у 2007 р. на питання «Що для вас є більш важливим – інтереси держави в цілому чи особисті інтереси?», 47,4% віддали симпатії державним інтересам, лише 29,7% обрали особистий інтерес, а 20,2% не визначилися з відповіддю. При цьому під час опитування попереднього року «державників» було менше – 44,9% [14]. Ці результати ставлять під сумнів все більш поширену думку про те, що Японія перетворилась на країну індивідуалістичного мислення західного зразка. У той же час, сьогодні, коли країна досягла високого рівня розвитку, дуже рідко можна почути від японців щось подібне до претензій на великодержавний статус. Інакше кажучи, вслід за зростанням задоволеності рівнем життя слабшають націоналістичні традиції, і, як відзначають деякі японські дослідники, у японців немає ані можливостей, ані бажання опиратися глобальним стандартам і глобалізації, за якими простежуються західні правила та норми [2, с. 77–78].

Звичайно, було б помилкою вважати сучасне японське суспільство однорідною масою абсолютно однакових людей. Індивідуальність автора, що виявляється в поезії, скульптурі, живописі та ін., в Японії високо поцінювалась, а творців шедеврів називали великими майстрами не лише японці. Питання у тому, що виявлялась вона інакше, але це вже стає предметом іншого дослідження.

Висновки. Отже, сучасна японська ідентичність еволюціонує одночасно у двох напрямках – еволюціонуючи у бік західних моделей поведінки (це – радше зовнішній пласт самоідентифікації) і підтверджуючи відданість ключовим цінностям східної цивілізації (це – більш глибинний, внутрішній рівень самоідентифікації). Безперечно, зовнішній аспект життя та поведінки японців привертає більшу увагу і

створює враження панівної тенденції. Коли ж мова йде про екзистенційні цінності, що у реальному житті трапляється не так часто, на перший план виходять головні точки опори національної ідентичності.

Підбиваючи підсумки, слід наголосити, що японська ідентичність допомагає багато в чому переосмислити тенденції зовнішньої і внутрішньої політики країни. Цікавий аспект відзначається дослідником І. Осакі, який вказує на необхідність вивчити можливість того, що «проблема Північних територій (*Курильські острови*. – С.Г.), що була винайдена японським урядом, відіграє важливу роль в просуванні націоналізму як політичного принципу чи ідеології й надання нації загальної колективної ідентичності» [15, с. 37]. Це не поодинокі думки, що свідчить про тісний взаємозв'язок політичних прагнень та ідентичності, а тому проблематика самоідентифікації набуває не тільки світоглядного, філософсько-теоретичного, а й прикладного значення.

Список використаної літератури

- 1. Куцепал С. В.** Ідентичність модерну та постмодерну // Філософські обрії : Науково-теоретичний часопис Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України та Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Вип. 17. – Київ-Полтава, 2007. – С. 3–15.
- 2. Ватанабе Р.** Ніхондзін-но айденіті. Ніхон бунка-но кодзо то Ніхон буммей-но суйтай (Ідентичність японців. Структура японської культури і занепад японської цивілізації): Япон. мовою. – Токіо, 2002. – 348 с.
- 3. Чугров С. В.** Япония уточняет свою идентичность перед вызовами глобализации: Восток встречается с Западом // Глобальные вызовы – японский ответ / Рук. Проекта Э. В. Молодякова. – М. : АИРО-XXI, 2008. – С. 77–93.
- 4. Тимофеев И. Н.** Проблемы страновой идентичности в зарубежной политологии // Международные процессы. Т. 5, 2007. – № 1. – С. 82–92.
- 5. Акаха Ц.** Ніхон міцу-но као (Три обличчя Японії): Япон. мовою // 21 сейкі-но Ніхон, Адзіа, секай (Японія, Азія, світ в ХХІ ст.). – Токіо, 1998. – С. 790–798.
- 6. Бычкова Т. А.** Культура традиционных обществ Китая и Японии. Електронний ресурс. – Режим доступу: www/humanities.edu.ru/db/msg/22463.
- 7. Найкакүфу** дайзін камбо сейфу кохосіцу. Гайко-ні кан суру йорон тьоса (Інформаційне бюро при канцелярії Кабінету міністрів. Опитування громадської думки з питань зовнішньої політики). – Режим доступу: <http://www8.cao.go.jp/survey/h16/h16-gaikou/images/z05.gif>.
- 8. Карибэ Ё.** Японская идентичность (с древности до эпохи глобализации). Дисс. канд. филос. наук, Институт востоковедения РАН. – М., 2004. – 208 с.
- 9. Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : АСТ, 2005. – 608 с.
- 10. Герасимова М. П.** Духовный портрет японского общества // Портрет современного японского общества. – М. : АИРО-XXI, 2006. – С. 242–256.

11. Каваї Х. Коре кара-но ніхон (Майбутня Японія): Япон. мовою. – Токіо, 2001. – 312 с. **12. Духовність**, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу / Упоряд. В. Ф. Резаненко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 296 с. **13. Що таке японська модель** / За ред. Резаненка В. Ф. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2003. – 136 с. **14. Найкакуфу** дайdzін камбо сейфу кохосіцу. Сякай ісікі-ні кан суру йорон тьоса (Інформаційний відділ при секретаріаті Кабінету міністрів. Опитування громадської думки з питань суспільної свідомості). – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www8.cao.go.jp/survey/h18/h18-shakai/index/html>. **15. Осакі І.** «Хоппо сьодо» мондай-ні кан-суру сенко кенкю-но тотатутен то сонно генкай (Перегляд попередніх досліджень проблеми Північних територій // Кокусай канкей ронсю (роботи з міжнародних відносин): Япон. мовою. – Токіо, 2007. – С. 25–42.

Гераськов С. В. «Між Сходом і Заходом»: трансформація японської ідентичності у вимірах глобалізації

У статті аналізується процес трансформації японської ідентичності в контексті глобалізаційних викликів, актуалізуються її ціннісно-сміслові підвалини, оцінюється вплив Заходу на самоідентифікацію японців. Поставлені завдання реалізуються шляхом розкриття механізмів функціонування опозиції «індивідуальне – колективне», на підставі якої показано специфіку сприйняття японцями самих себе. Сучасна Японія демонструє симбіоз західної політичної і східної ідентичності конфуціянсько-буддистської. При всій еkleктичності такого явища глибоких розбіжностей усередині цього комплексу не виникає. Гармонійне поєднання традицій і інновацій в японській науці отримало назву *дзассюсей* (гібридність). Високий рівень здатності гібридизації, по-перше, викликаний тим, що японська свідомість здатна трансформувати і пристосувати запозичення настільки ефективно, що вони сприймаються як щось органічне і типово. По-друге, специфіка японської традиції полягає в тому, що в сприйнятті нового ніколи не було потреби концептуальної перебудови свідомості, запозичення асимілювалося, доповнюючи автохтонну синтоїстську культуру Японії. Отже, показано, що в сучасному світі японська ідентичність водночас глобалізується і локалізується.

Ключові слова: трансформація, глобалізація, японська ідентичність, самоідентифікація, колективізм, індивідуалізм.

Гераськов С. В. «Между Востоком и Западом»: трансформация японской идентичности в измерениях глобализации

В статье анализируется процесс трансформации японской идентичности, актуализируются ее ценностно-смысловые основания, оценивается влияние Запада на самоидентификацию японцев. Поставленные задачи реализуются путем раскрытия механизмов

функционирования оппозиции «индивидуальное – коллективное», на основе которой показана специфика восприятия японцами самих себя.

Современная Япония демонстрирует симбиоз западной политической и восточной идентичности конфуцианско-буддистской. При всей эклектике такого явления глубоких разногласий внутри этого комплекса не возникает. Гармоничное сочетание традиций и инноваций в японской науке получило название *дзассюсей* (гибридность). Высокий уровень способности гибридизации, во-первых, вызван тем, что японское сознание способно трансформировать и приспособить заимствование настолько эффективно, что они принимаются как что-то органическое и типичное. Во-вторых, специфика японской традиции заключается в том, что восприятие нового никогда не нуждалось в концептуальной перестройке сознания, заимствования ассимилировалось, дополняя автохтонную синтоистскую культуру Японии. Следовательно, показано, что в современном мире японская идентичность одновременно глобализуется и локализуется.

Ключевые слова: трансформация, глобализация, японская идентичность, самоидентификация, коллективизм, индивидуализм.

Geraskov S. V. “Between East and West” transformation of the Japanese identity in globalization dimensions

The article analyzes process of transformation of Japanese identity in the context of globalization challenges. Here actualized value and sense basis of this identity, measured influence of the West upon self-identification of Japanese. The set tasks are realized by means of revealing mechanisms of functioning of opposition “individual-collective”, which shows specific character of Japanese self-perception.

Contemporary Japan demonstrates symbiosis of western political and eastern Confucius-Buddhism identities. There are no deep controversies within this complex despite of eclectic nature of this phenomenon.

This harmonious unity of traditions and innovations in Japanese science got the name of *dzassusei* (hybridness). High level of hybridization, firstly, is caused by Japanese identity, which is able to transform and adjust borrowings very effectively, that’s why they are accepted as something organic and typical.

Secondly, specifics of Japanese tradition is the following – there were no need in conceptual transformation of consciousness when perceiving something new, all borrowings assimilate, completing autochthonic shintoism culture of Japan. So, it is shown that in the contemporary world Japanese identity simultaneously globalizes and localizes.

Key words: transformation, globalization, Japanese identity, self-identification, collectivity, individuality.

Стаття надійшла до редакції 19. 08. 2013 р.

Прийнято до друку 01. 11. 2013 р.

протоколом № 3

Рецензент – к. соц. н., доцент Хобта С. В.